

№ 138 (7935). ☆ 1995 с.а сэтгэнх 21 күн. Олзурунхун. ☆ Сынхата—411 солжуобай.

-РЕСПУБЛИКА ПАРЛАМЕНТЫГАР

CHA

МУНИЦИПАЛЬНАЯ БАС БИЛИИ

С. СМЕРНИКОВА.

КЭПСИЭХНИН БАБАРАБЫН

МИИТЭРЭЙДЭЭХ

Үчүгэй дараа буудлага Амма сайнаа! Эбэ саасын далааны уутуттан уугуттан өрө асыат өггөн оттоок хөхотө Бөтүррөл нининээдн куйлак күннэргэ күөгэлдөн-
из хайсыар, Маншук көхтөөх күөхтэ, дэлэй нинэ! дуол-
га, лма, хайа отчуут санаата кэлбэт буолуодай, үдүмн-
из үлэмэ суодай?

1980-с саялал сайгалара. Тимир көлө тэбинини эрчимнээх илтэтгегэр тушпуг, күөтгээр күвүгэр сылдыар Минтэрэй Каипоси аны мантал ила уруккутун курдук илнн хотууруннн өттүрбүт буола түспүт. Оройуонига бастаахынан тэраллибүт ССКП XXII съезин латынан калхозка Н. Н. Сергеев сайаар толору механизациялаах отчуттарын эвенотугар тракторинан от обуурааччынан иллылан, дойдутуттан Болтохоттоон Мырыла Аймагыгар киирбит. Дьэ, мантан ылати сабалаан механизатор буолан бочуоттаах сыныаланнн тахсаар дьэритин от, сар үлэтэригэр, мас таһыннтар саһаһын-сылбаһын, көдөнүкүл токон кэлбит кайн.

Эзэнхэ олоордоххо, сэд конук ааһара түргэни эбигни, Министэрэй агардас үлээ эрэ үлүмэспит, онго агини суолтага ылбат бүолбатах эга. Үөрэрн-көтөрү сөбүдүүрү, сатыра. Обществениэй үлэттэн туора тур-бута дэи суора, хата, төтөрүтүн, көүдээччи, тэри-йээччи буолбутун бэйэ да билбиккэ хаалара. Усу-урич сэмодетельноска биир бастын артист, ырыаһы буолан, оройуоннаабы фестивалларга лауреат, дипло-мант аатын хаста да ылбата, республикатаабы фести-валларга ситгиинилээхтик кыттыбыта.

Дмитрий Степанович биднийг хийлгэнгэр Болтоного нунтхалаагийнханта, нуобях күрээр илгээр-сагалалар дьонуннаах тылавах-өстөөх, эйвэс майгыгнаах булг туошарыта. Кэлнэгнэ биэс сыт устата ветераннар э-биэтэрин председателжнэн таахлан нүүбэ-ныара тий-йөрнэн үлэлэстэ. Сэрэн, тыал, үлэ ветераннарын тус-тарыгар тылын-офун, кирилээр кыбалгаларын тнээрэр, түрүүлалар хийлгээрэ нэбилэвкэ жани.

Күргэнз Екатерина Егоровна үйз чингирин устата мангымсаттаата, хоту көһөрүллүү кыттымалаар. Одоодо тугна мал буолуохтарыттан ороншордоох эмээхсин иккэйбэни байэлэрин эргэ дыкаларыгар олоролор. Ол эрэри чүгкүйэр днэн суох маллара, кирилэргэ малды малдыт-хонойо таптаан сымдаар. Хойуу үүт-төх тэйдэрэ оруу бэлэм, онно эбэн Минтэрэй барахсан сөлдөн күтсөн-иһсөн кинири бардагына, хайа да байэлээх киһи астынара, сэргэхсийэрэ сымтага.

Снимокка: Д. С. Кампеев.

П. СЫРОВАТСКАЯ.

БАСТАҚЫ КУРС СТУДЕННАРЫҒАР

ХАБАРОВСКАЯ. Бийлм Саха сириттэн Хабаровскай вуэтарытэр 200-тэн тахса оҥо үөрөхкэ киирдэ, ол минитэр түс сымаллах каллаллениени 92, «Сант-Полкс» страхо-вой компанини өйөбүлүнүн 12 оҥо.

Сотуруудагыта кышкыларга Дальнай Восток регионугар Саха сиригэ Бастааһааныа бэрэстэбинтэнистэбэтэ «Кэскил» («Будущее») студениар уонна мчэт общественнай холбоһуктарын кытта биһрэ студениар хэһкэлэригэр мчык биһэригэр тэриһэн ыһтылар. Ити биһэри Дальнай Востоктаагы государственнай сулууска академиятын бейылгы бүтэрээччилэр ыһтылар. Постакы куру студениарын «институт картэкаларын» конкурсу түмүтүтэн Дальнай Востоктаагы суолуһс государственнай академиятын кыһымылыах таһыбыт студениарыгар Бастааһааныа бэрэстэбинтэнистэбэтэ «Чыһаах үүтэ» тэртүтэрилыһа.

CHA.

Одоо сэтгэвчлээхтэй үерэнхэртэй төрөлхүт баяртай-
тун аажмынхнаа эрх нэ сүрэгтэйг хүмүүн, сэтгэх
мөнхү өнгөд бүрэлдэвч, өдөр үүсгэвч үерэнх. Ог
ингэвч хэс бийрдийн төрөлхүт үүс өрүтгэх мөнхү
өнгөрөөхтэй.

Бастаган турли, төрөллүт оскуолани, учуутални кит-та мекса сибэһин тутуһуоктаах. Оскуолара ээбэхтик сылдымахха, учууталлары китта маалыи оро үөрэрин тутуһуан кэпсэтиэххэ. Ханым предметкэ туох ирдэни-рин, өбөлоро хайдах үөрөнөллэрин, кинилэргэ хайдах көмөлөһүөххэ сөбүт тутуһуан маадалаах сүбэни-амани анал үөрэхтээх учууталлар эрэ биэрээхтэрин сөп. Тө-рөллүт оскуолара быыс булар эрэ осотун нитэрнэһир-пини сылдыара олус маадалаах. Төрөллүттэр уруокка көдөхтэринэ, өбөлөр тардыналлар, үөрэххэ элпэтинэс-тэрэ үлгүр.

Одоо оюушлагад нэлбэт билигтийн чиглэлтэйгээр учуулгал-
дар дэмжэж дариуцнарыг эвчин соруудах биеэрэн ил-
дэллэр. Ити соруудам толоруутугар төрөлпүт улахан
болгоомототун уураара эрэлхилээр. Уруокка бэлэмнэний
күн аайч биер бирнэмдэ савааланыхаах, ити кэмтэ
орону телеэтор, радио сикатын, эраас булар-буол-
бат нхкэтиннэн, сүлөөтүүүнэн аралдытар табыды-
бат. Одоо дымэтээж соруудам толороругар бирнэмтэн
сатаан туһанарыг улахан болгомоту урууохка нал-
ла. Бу арлыггар дэбиге кыаллибат. Сорох төрөлпүт
орото тэтерэтүн, кинигэтүн илл да, сөрүсөп буолан,
үөсүйэн хаалар. Кини тугу аадырыг, тугу суруйа-
рыг, сымһаны-халгыны таһарбатын туһугар, ыраас-
тык үэллириг улахан болгомото уурулуохтаах. Тө-
рөлпүт одо толкүйдүүр дьосурун сайынаран, дымэтээ-
ж үлэтин бөлөтэ толорор интэрнэтин үөскэтиэхтээх.
Уруокка бэлэмнэний, үгэс курдук, ыраахан предметтэн
савааланыхаах. Ол кэмнэттэн, үөртүлдибэт быраабы-
лаа алабуран, сүругууан бэрлилбэт сорууды толор-
рулуохтаах. Очодоо эрэ одо үөрэнэч нэлбэт билигтийн
олоххо тутта үөрөннөбэ.

БАЛЫГЫ ҮӨСКЭТЭН БУЛТУОХХА

Алаас сүрлээх-уогтаах билигч улууснут урут үгс күүлэрдээгэ биллэр. Олор балик баайдаахтарын тудунан өбүтэлэрбит кэсшиллэрин истэр буоларбыт. Огынан баран, кураан дылга-уокка мэлдэн одустарар буоламмыт, күүлэрбит онгойо уодалланын билбит өөрбүт суолбүт. Эрийн-муну, кыһалданы үгүстүк билбит дьон быһаахтынан, муххааларбит ийэлэрин харахтара кэжэ буолара, соборо, мундуга аяал илиин баайбадара, тууну онороллоро. Билигчч иччат туу уокка ардыах иккиин арааран өйдөөбөт буолуохтаах. Урут соборо эрэ андан ардыах дээни хатыа маһы тыкран уокка киһи салдыһың баайан онороллоро, өтөн туу мундуга эрэ аналлаах. Ити багыты харыстаан бултуур нымалара эбэт. Күжэ харахтаах ийэлээх муххотан биччыкыа балик куотара биллэр. Ол аата, иннинкини балик үөскүүрүгэр үсүлүобуйаны тэрийин буолар.

Ити биэрэ. Иккиннэн, сыйын буоллар эрэ тыһыт сүтэхтэрдээх кырдыастар баай күөтөн ардыарынан ылан атыкка балыгы ыттынан дьарыктажаллара уонна онтукаларын кимнэхэ да билдэрбэктэ эрэ ситиэр, кини сириттэр сөп буолуор дьэри манымалара. Кэли аҕа саастаах ытык кырдыастарбыт «үтүлээһинэр, балыгы үөскэтэр үтүө үтүөлүт ууһууга хаайла. Аны соҕостар сағана ырбыт, дүдүдүбүт ыччат сүһүлэри өрүһүйэр сыалтан мунха ийэтин кыартан татыгы үөдүй-бүтэ. Онон күөл бағатын-чохутун бүтүнүүү кэрмэтэ» дөстүүр үтэс үөскүү сылдьымбыта, онуоха эбии «нырымахтаахтарбыт» алаға буолбут түбэлтэлэрэ эмиэ биэра. Кураан дымлэр аларыйаннар, күөлүлэрбит куурауолуулары балык эстнигитэр эмиэ биэр бирчичиннээк буолбута. Аны, кырдыгы нистээбэктэ эттэххэ, көрдө-бүлгэ эппиттээбэт тэриллэринин булуур илиминит, мунханыт буору ыспыттыы элбээбүттэрэ, рыногынан сирэйдэнэн тугу бултаабыттарын атыкка таһааран үтүлүүр үбү харбымалара көмөлөспөтөҕө буолуо дии саныыр хайдах дағаны сатамат. Ол иһин айылҕа харыстабыллы, булуур-балыктыыр общество үлэһиттэрэ, олохтоох дьаһалталар төһө дағаны сөптөөх дьаһалларын олохтуу сатаабыттарын иһин, тарбах быһыныын «саккырыны» турабыт. Төһө үчүтэйий киннэз бытархай балыгы 6—10 тыһ. солкуобайга атымлаһан сирбит, бэйэ-бэйэни «соролонорбут». Балыгы үөскэтэн баран нэһилиһиниэ туһатыгар бэрээдэктээхтик булуурубт то-го сатамиаһыт?

Фольклорист А. А. Саввин хомуйбут матырайааллар-
ыгтар урут Иккис Хатылы баяа Араайы муңханын
дыарыктанарын туһунан көрсөнэр. Бэйэтэ муңханы та-
гара үһү, хабуккааныга днэри Араайы таһымтын тут-
таалар эбит. Аччабар кэһилэнэни (Үһүс Хатылы) киһи-
тэ Барырынныа кэһилэнккэ үтүс сым киһэстээбит, э-
бэх оҕолоох. Үчүгэй аата баяй Павел Новгородов диэн
эбит. Оһөр дьылыгтар Эбэра (Халыкпатара), билинни-
нн Ханас Эбэра, муңхалаабыттар. Таһараларыгар
иһэттэрэ икки кулгаах ойбоһго собо мҥа аһынан кыта-
ран көстүбүт. Онуоха Барырынныа олус соһуйбу-

ОБОНҮЧҮГЭЙДИК ҮӨРЭНЭРИН ТУНУГАР

Ово уруктарыгар бэлэмнэни бүтүүтүн кээнэ хай-
дах толорбүтүн, тэһе сөнүк суоттаабытын, буочарын,
ыраастык суруууутун хайдан да сирийэн көрүлүөх-
тээх. Алгачкы таһаарбыт буоллаһына, көиннөртөрүөхтээх.
Өччөдө эрэ ово уруугун үгүс санатымга суох бэйэтэ
аппар буолуоһа.

Айм үүрэххэ бишр сүнгэн суолтани одого аарым дьоруун сийсинаарым илар. Бийлги оёолорбут үүрэхтэригэр мэлтөхтөрүн бишр сүүн бичигчинэтинэн кыра эрдэхтэриттэн тастын кинигэни аахпаттара буолар. Төрөппүт одого өссө 3-4 саастаабыр киннахэ кыра хоһоонору, кэпсээннэри, остуоруйалары иллюстрациялаах оёо кинигэлэриттэн ойуулары кэрдөрө-кэрдөрө кэпсээнэхтэх. Мэлтөхтүк аарым одого кубаганын үөрэнэригэр төрт буолар. Ол ичинтэн одоку чаастатык улааһынак аахтаран истэххэ, таби сүбүөхтүүрүн, тыл чүлүккэйдик сыгарарын истээн көрүүххэ, табаты аарымтын хайтыахха, туку аахытын кэпсэттэрэр нымны туһанмахха. Үөрэнээччи баһатын-көрүүтүн кэпсэтэригэр, сэр-майгы өртүнэн истиллэрингэр, дэтигэр бэлэмнээх үлэниг буола үүһүүтүгэр кинигэни умсугу бул аарымта улаахан орууллаах. Төрөппүт одого үчүгэйдик үөрэнэригэр көмөтө майна эрэ этиллэбинтэринэн күүгүрдэминат. Музыканы, ырыны тоһтумар, уһаа, истээн үөрэнэри сөбүлүүр, спордунаа умсугуһаа дьарыктаһар олоор элбэхтэр. Төрөппүт итинэн эмиз көбүлүүр, сөптөх усулуобуйаны тэрийэр, төһө кыалларынан көмөлөһөр эбээһинэстэх.

Г. ПИНИГИНА.

Чурапчы орто алын сүлүүх оскуолатын завуһа.

уонна «батылабын аралыг, ийэтин быһа охсон кэби-
лээххэ» дин-дин төттөрү-таары баадаачыйбыт. Ону
дьом тохтоппуттар. Хаҥас Эбэ барахсан Хатылы иһин-
лээгэр нэрэ көстүүдээх, киһи-сүөһү тобуорууан үөскэ-
бит сэрэ. Бу ааспыт уот курааннарга киһи эрэ уодбан-
ка батыһыан байбата. Быһыл айылга уута киирэн
быларты кэббин таһынан быччалыан туар. Муҥхаһыт-
тар, илииниһтэр лобуор собону таһааран хонуга ач-
чыта, оонньотоллорун үөрэ көрөбүт. Түөһэ ойгодоһуор
баар Майы Баалыттан 40 хонно батыһы үллэстэн аһаа-
быттарын түбүккэн көссөн күүс бүгүсүгэр дээрн балар.
Иһинтэн көрдөххө, билиги күөдэлэрбитигэр собо үөскүү-
дөлөрү кыахтаах. Ону сөптөөхтүк уонна таба туһанар-
быт бачабититтэн тутулуктаах.

Билдир хашник эрэ нэйдлэнхэ, хайа эрэ эбэттэн оччобаяча долоо собону басыгтарын туһунан кэсээш тарбанар буолара. Оттон быһыгин агардас мэллэбиттэрин эрэ туһууан сурабы истэрин. Ол ээтя биликытын харыстаабылыт үөснэтэн кэскиллээхтик бултаабылыт. Чааһиний мууҥхалаахтар олус үксээтилэр, туох дэрганы көнүлү туох ханна түбэспэт күөлэрин тардаллар. Мууҥха регистрациялаах буолуохтаара тутулулубат. Көмүс хатырыктаахтарбытын үөскэтэ-үөскэтэ сир быһыгынан, бэрээдэктээхтик бултуурбут буоллар, нэйдлэннэ төһөлөө астынна этэй. Нанникитан дойду долоо сэргэтэ олохтоох салааталар илинар бари дьаһалларын чинэи-нэйдик толороллоругар, бэйэ эрэ илэриһиннэн салайтар-баттарыгар багарыам этэ.

Бийл чуралчидар өтөрүнэн көрбөтөх ууларга кэлэн, улаханым сэргэхсийдилэр. Кэлин буолутаалаабыт өг 1967 уонна 1980 сс. кэлбт балысхан уулары таба тутамтатахпыт. Оччолорго эрдэттэн балаһаммит, сөнөлээх сорустук лаһаммыт буоллар, билгини дойдуну барахсии көмүс хатырыктаарынан патырма-сураарыма этэ дин саныбын. Айылга бэйэтэ биэрэр уутун тобоостоох сүрдүгү күөй-хаайа тутан, үрэхтэрибт, алаастарыбт күөллэрин уолбат уулуурбут билгини курдук кураһым улууска бастагы учуараттаах сорукпутунан буолуон сөн этэ. Бийл үгүс кыһалыктар күөллэрэ, Чурапчы эбэ балыстарынын Иингиттэлэни, Бүөр Дьыалтени, Ханас Эбэлени, Линнэлээхтени, Аттагы күөлүнүүн силлэнэ уунна бычачыйытара ханнык да бэйэлээх сүргэтти көтөхлөт буолуон табыллыбат. Амма Алаһыгар, Түмүлхатаахтарга сайа эбэлэр үөскээбиттэриттэн улаханым астыным. Ити эбэлэргэ балыгы үөскөтүн бөлөбөт кыахпыт иһигэр бөөр.

Од гышын баран, ебүгдэлэрбит үгэстөрүнээ балыгы бултуур тариалары оносторбут, көмүс хатырыктаахтар- бытын харах харатын курдук харыстыырбыт наада. Бэс-баттах муухалаарыны кытаанахтык бөлсүөххэ. Онуоха нэһиллэхтэр дьаһааталара, айылда харыстабы- лын, ойуур хаһааһыстыбатын, бултуур-балыктыыр об- щество үлэһиттэра, общественность бүтүүнэ илсэри- гэр баярабын.

Николай СОЛОВЬЕВ,
улуус бочуоттаах гражданина.

